

❁ Күй – Ұран! ❁

Қатты мұңы – көктен түскен жасындай,
Сырлы мұңы – таудың тілсіз тасындай,
Ащы мұңы көздің кермек жасындай
Қасіреті қос ішектен құйылған
Күбірлесе күллі дүние ұйыған
Тәңіріне сиынғандай сиынған
Қазағымның, қазағымның күйлері-ай! –

деген Шөмішбай ақын өлең жолдарына көз жүгірткенде, күйді тыңдамай жатып-ақ, түп тамыры қазақ даласымен тіндес, кіндіктес перзенттерінің жанын толғай тебіrentіп, толқытқан шалқыған шабытқа елітіп жүре берері қақ. Алтын әуез, асыл ақық күйлеріміз қазағымыз түгілі бүкіл әлемді тамсантип, таң қалдырып тұрған жоқ па! Қазақтың түбі терең тылсым тарихы, тұрмыс-тіршілігі, ақжарқын көңілі, зіл басқан мұңы, буырқанған ашу-ызасы, күйініші мен сүйініші, қуанышы мен сүйініші, сілемді сырлары, шалқар шабыты, қайсар қажыр-қайраты бәрі-бәрі домбыра пернесінде хаттаулы.

Қазағымның ғұмырына нәр берген де, азаптан арашалаған да, алдынан жарқыраған ай боп туып, алысқа шақырған да, асудан асырған да, жауға шапса семсеріне күш берген де арғы-бергідегі бар болмысының күре тамыры – құдіретті күй. Күйде ұлттық рух бар. Күй қазақтың өмір қазығы – ұлықты ұраны. Дарабоз дархан күйді де, күйшіні де өмірге келтірген, оған ұзақ өмір, мәңгілік мәнсәп, биік тұғыр берген де халық. Сондықтан күй халқымен бірге жасап, ғасырды ғасырға жалғап, өрелі өрімдерінен болашаққа бойтұмар тағып, өзі де өзіне табынғандармен бақилық ғұмыр кешуде. Күй бұлағының бастауын, күй теңізінің тамшысын, күй мұхитының түбін таппақ болған зерттеу жұмыстары уақыт алға жылжыған сайын тереңдеп бара жатыр. Ұлттың қадір-қасиетін ұлығылайтын осынша мұра қайда, қай халықта бар? “Ұлы тұлғаны уақыт аласарта алмайды” – деп белгілі жазушы, ғұламамыз Әбіш Кекілбаев айтқандай тек аты-жөнінің өзінен бірнеше жинақ шығатын күйшілеріміз бен олардың күйлерінің жәдігерлерін жадында сақтап, жақұттай жарқыратып бізге жеткізген халық және оның тума таланттары. Қазақтың дархан даласы ұлы күйшілерге кенде болмаған. Батысы мен шығысына, оңтүстігі мен солтүстігіне көз салсаңыз, күйшілердің қалың дерегіне құлақ түрсеңіз, әрлі де әсем әуезіне

қанығасыз. Тағдырдың талай тәперішін тартып, талқысын бастан кешірген халқымыз тума таланттарының, құйма құлақты күй ғұмыр перзенттерінің арқасында күй жүрегі тоқтамақ емес. Күйге өмір берген де, беретін де, шежіре шырғауын шешетін де, пернеге тіл бітіретін де, тарихтың күй танымды тарауына таралғы тағатын да, абырой-атағын асыратын да – орындаушылар. Еңселі егеменді еліміздің өнернамасында ұлылардың ұлағатын ұққан, дарынды ұрпағының қалың тобы арасынан алаш жұрты Қаршыға Ахмедияровтың күйлерін ерекше ілтипатпен қабылдап, биік өнерлі азаматын құрмет тұтады. Күй кәусарына қанық болған халқы: Заманның заңғар күйшісі, дүлдүл, дара, Күй-Қаршыға, Қазақтың Қаршығасы айдарын өздері таққан. Халық айтса қалт айтпайды. Осындай өрісті ой, білікті баға берген ақын, зерттеуші, тарихшы, өнертанушы ғалымдар еңбектеріндегі көмейден шыққан үндеріне құлақ түрсек:

Белгілі жазушы – Баян Болатханова “Қазақтың Қаршығасы” деректі жинағында (А., 1996 ж. 58 б.). Күй сазы. Күмбірлеп құлаққа күй келеді. Қазақ күйі. Сылқым сазды, мың мақамды, нақышты, өрнекті күй. Қоңыр күйді бебеулеткен, боз інгендей боздатқан, жас құлынша қоңырау үнмен кісінеткен, мың сан жүректерде бірде ақ нөсер жаңбыр, айдынды шалқар көл тудырған, Асқар таудың мұзарт шыңдарына, сусыма құмның құпия шағылдарына тәнті еткен домбыра қолды қара торы жігіт кім деп таңқалар ма екенсіз. Ол – өзіңіздің, өзіміздің, қазақ күйінің Қаршығасы екені бүгінде дүйім елге мәшһүр емес пе. Кәдімгі Қаршыға қарапайым домбыраны дүние жүзіне мойындатқан, асыл өнер арқылы жер жаһанға қазақ елін танытқан – “Қаршыға күйшісі” десе, Халық ақыны, Мемлекеттік сыйлықтың иегері Фариза Оңғарсынова сонау 1957–58 жылдары Дина атындағы оркестрде домбырашы болып, Мәскеудегі Қазақ өнерінің онкүндіктеріне қатысқан, күйді тыңдап қана қадірлемей, орындап та қасиетін ұққан ақын, өз өлең жолдарында күйшіге өте жоғары теңеу бере білген.

Күй-Қаршыға

Кетпесе қаны ауысып,
Күй сазын Хан, қазы да тыңдар сірә!
Қанаты көк аспанды дара құшып,
Самғасын Күй-Қаршыға, –

деп басталып,

Шешердей дүниенің сан сұрағын,
Тыңдайсың таусылғандай жан шыдамың
Теңіз боп тебіренесің, төгілгенде,
Күйлері құйын саусақ Қаршығаның –

деп шарықтау шегіне өрлейді.

“Домбыра” өлеңінде:

Жан-жақтан құрсағанда белес бөгет
Еңсеңді көтересің елес жебеп.
Ойлайсың осы жігіт күй Құдайы
Кәдімгі Құрманғазы емес пе деп! –

жырлаған Фариза ақын тек қана өз ой орамдарын емес, құлақ құрышы қана тыңдап, күйшісін алқалаған алаш жұртының ыстық ықыласын, сүйіспеншілігін жазды. Әр ақын, әр күйші – өз қоғамының жаршысы, сондықтан да ол ерен тұлға.

Азулы ақын Хамаң да (Хамит Ерғалиев) **“Шабыт” өлеңінде:**

Түлейтұғын осылай ер түлесе,
Жүре алмаған жұрт соған естілмесе, –
Әулие боп қала алған осындайлар
Өнерінің басына ел түнесе.

Киелінің ісі бар саусағында
Соны айтам саламат саусағымда
Бұның бәрін ойласам, тұратындай
Орманымен бұлыңдап тау, сағымда

Шапағатын шабыт мол төксін делік!
Көпсінбелік, ағайын, көпсінбелік, –

деп күй күмбірі көкке өрлеген кеште көкірегінен суырып, жыр жолдарын сыйлаған екен. Күй киесі саусағына қонған күйшісін күй пайғамбары Құрманғазыға, күй әулиесіне теңеуі шыңды, ұлы өнерінің ганибетінен, көкіректерінен жыр боп құйылды. Тектілер әр уақыт осылайша түгін түріп айта алған.

Көптің көңілі күйге елітіп, жан рахатын тапса, көкірегінен кесек-кесек шумақтарды дестелеген ақындарының сан лебізіне ие болған дараларымыз қай салада да аз болмаған. Біздің заманымыздың күй легіндегі қазақтың Қаршығасының аяқ алысы айырықша, самғауы биік.

Күйшілік өнердің екі асқары – күйшілік пен күй шығармашылық тізгінін мығым ұстаған, жіті меңгерген, күй тілін уақыт талабымен сайрата білген маман.

Бұл қасиет топырақтан дарып, ана сүтімен берілген. Күйші, қисашы, саятшы Ахмедияр қарт тәрбиесін тәу етіп, әке ұлағатын ұққан. Сондықтан да болар, өнер асуының аңғарында кез болған, күй тұсауын кескен халық әртісі, Мемлекеттік сыйлықтың иегері Ш. С. Қажғалиев: “Қаршыға консерваторияға түспей тұрғанда дүлдүл домбырашы болатын. Бірақ кәсіби білім алу, жан-жақты музыка маманы болу – биік мақсат деген ақыл-кеңесімді қабыл алған, ол осылайша кәсіби өнерге, малдәрігерлік институтынан оқып жүрген кезінен бет бұрды. Міне, сол кезде Қаршығаны дәл танығаныммен қазақ өнеріне үлкен құбылыс, дара тұлға әкелдім деп айтсам мақтанғаным емес, халқымның перзенті ретінде абыройлы іс тындырдым деп есептеймін” – деген жүрек жарды ойын айтса, консерваторияда 7 жыл сабақ берген ұстазы, Жоғары мектеп білім беру үздігі, профессор Қ. Мұхитов:

“Күй мен күйші туралы айтқан кезде Қаршығаны мақтап емес, Қаршыға арқылы мақтануымыз керек” – деп шәкіртінің ердің жасы елуге келген кешінде ақ көңілмен ақтарылып еді.

Қаршыға Ахмедиярұлы заманымыздың бірегей болмысты, біртуар таланты. Қазақтың өзіндей, момақан домбырасының шанақ шалқарында еркін көсіліп, күй кәусәрына еміренте, екі ішекті сал пернеге балқыта бауратқан Қаршығадай перзенті бар ұлтымыз бақытты. Бүкіл дүние жүзін тамсандырып, күй құдіретін мойындатты. Америка еліне алғаш домбыраны таныстырған күйшінің сапары жайында бірге өнер көрсеткен халық әртісі, Мемлекеттік сыйлықтардың иегері, Еңбек ері Е. Серкебаев: “Біз бәріміз Еуропа мәдениетін қатар алып жүрген адамдармыз, Американдықтар бізді қабылдауын, қабылдайды ғой. Ал, қазақ домбырасын тұңғыш таныстыруға бара жатқан Қаршығаның сапары не болар екен. Мәдениеті бөлек өзге жұрт қазақтың ұлттық аспабын қалай қарсы алар екен деп қобалжып келемін”, – деген ойын елге оралған соң – “Бәрімізден Қаршыға ерледі. Қазақтың қара домбырасының даңқы аспандады. Американдықтардың күйге елтігені сон-

шалық, ортамыздағы жалғыз дара күйшімізді сахнадан жібермей қойды” – деп ризашылықпен республикалық баспасөз бетінде бірнеше рет берген сұхбатында қайталаған болатын. Тек қана Америка емес, Франция, Англия, Германия, Жапония, Қытай, Филиппин, Норвегия, Италия, Чехословакия, Дания, Иран, Пәкстан, Түркия, Дания – бүкіл дүние жүзі күйші өнеріне сусындады. Өнер өрге жүздіреді. Қазақстанның бар аймағының күйшілік мектебін барынша меңгерген осы асыл маржан, тылсым күйлердің бәрі радио, теледидарға жазылған. Бұрынғы өткен күй зәулімдерінің үн таспаларын жинақтап, компакт диск шығармақшы болып мұрағаттардан ізденгенімде анықтағыш бөлімдегі үн таспалардың көбінде Қаршыға Ахмедиярұлының орындауындағы күйлер екен. Кейбір сирек орындалатын, болмаса өте шеберлікті керек ететін Махамбет, Құрманғазы, Дина күйлері тек қана осы орындауда кездесті. 10-ға тарта үлкен күйтабақ, жеке 1 үн таспа, 1 компакт диск, ал, әртүрлі орындаушылармен бірге бірнеше компакт диск, бірнеше үн таспалары шықты. Өткенмен бірге өшкендерді ойлап кейде бармағымызды тістеп жатамыз. Мынау күйші былай ойнады, олай дұрыс емес дейтін білгіштер де табылады. Тіпті біздің заманымызға жеткен Дина шешейдің өзі де күйшілік өнерін толық қалдыра алмаған. Бары бір бейне таспа ғана, қолы керемет еді дегеннен басқа ести алмай жүрміз. Күні кеше кеткен Сүгірден не қалды. Төлеген Момбеков болмаса, түгел бір мектеп құритын еді. Үн таспаларға құлақ түріп, кейбір жұмбақтарының шешуін таба алмай әлі келеміз. Осы өкініш бізге үлкен сабақ, бұл дәрменсіздік болашақта қайталанбауы керек. Қаршыға Ахмедиярұлы орындаушылық өнері терең танымдамалы, сан-қилы, жұмбақты үрдіс. “Талантты қадірлейік тірісінде” деп Қадыр ақын айтқандай. Адам өмірі пәни, бірақ өнер өрісі бақи. Барлық репертуары, төл туындылары әлі баспадан бірнеше рет жарық көруі керек. Бірақ бұл жансыз нота, нотаға түспейтін қанша құпия бар, сөз уытымен ширыға түсетін қанша сыр бар. Ұзақ ғұмыр тілей жүре, сан-сұрақты жан-жақты зерттеу, зерделеу керек ететін ғибраттамалы күйшілік мектебі ғажайыптарын қағаз бетіне түсіруге еңбек етіп келеміз. Осы ізденістердің тырнақ алдыларының бірі Қ. Ахмедияров репертуарындағы халық композиторлары күйлері енген “Табыну” жинағында күнделікті жұмыс бабында ой түрткі сауалдарымызға алған жауап, түйіндерімізді қысқаша болса да бастау беріп, орындаушылық қағидаларынан ой терген едік.

1. Орындаушылық үрдісте сол қол саусақтарының пернеге басуында қанша түрлі мектеп, күй мазмұны, жалпы өмірде қанша тыныс, болмыс болса, соншалықты бояу бар. Соны таба білетін еп керек. Қимыл, жүрек сезімін ой айшығына қосу арқылы іске асады.

2. Барлық саусақ бірдей емес, бірақ пернеден шығарар дыбыс деңгейі бірдей болуы керек. Демек, бәрінің қызметі бірдей болуы шарт. Дыбыс теңдестігі осыдан шығады.

3. Айшықты иірімде, бұрма жымдастыруда күй ыңғайына байланысты дыбыс аралық тартылу заңдылығы бар, оны ести білу керек – бұл сирек кездесетін қасиет. Осы шарттан шыға білген орындаушыларды табиғи күйші деп атаймыз. Бұл үлкен де қомақты зерттеу тақырыбы. Осы орайда Дина шешейдің дыбыс табиғаты ғажап дүние, жұмбақ құбылыс.

4. Сол саусақтары кестесінің аймақ аралық ерекшеліктері жеке ілім. Бұл заңдылықты әр домбырашы білуге міндетті. Толық меңгермейінше, құпиясын ашпайынша кемел күйші шығу екіталай. Орындаушы деңгейінің олақтығы да сондықтан.

5. Ал, оң қолға келетін болсақ, әр саусақтың өзіндік қажеті бар, әр буынның, домбыра мойнының, бет қақпағының аумағының қай шамадан қағудың дыбыс бояуы үшін қасиетін ажырата білген дұрыс.

6. Қағыс күшінің ішекке жанасу дәлдік заңдылығы бар.

7. Дыбыс күшін жобалауда оң шынтақты ашып, жабудың өзіндік реті бар.

8. Оң қолда жүретін әдемі қимылдар, қағыс түрлері қиын да қызықты үрдіс.

9. Күйдің мазмұны, уақиға желісіне байланысты аңызын, әңгімесін айтудың, болмаса қимылмен орындау кезінде дәлдеудің, жандандырудың маңызы зор (Бөгелек, Кербез керік, Теріс қақпай, Науай т. с. с.). Қазіргі видеоклип деп дырдай болғанды қазекең баяғыда-ақ қолданған ғой. Даналық деп осыны айтамыз.

10. Орындаушылық өнердің тобықтай түйіні екі қолдың жымдасқан үндестігінде, ойыңның жүректі серпіген сел сезіміңнің саусақ арқылы пернеге тіл бітіріп, домбыраны сөйлетуінде.

Осы жинақпен танысқаннан кейін, белгілі өнер зерттеушісі, филология ғылымдарының докторы А. Сейдімбековтың 2001 жылы 19 қазанда “Егемен Қазақстан” газетінде “Қаршыға” атты мақаласы жарық көрді:

“Әуелі аялы жанарымен жиналған жұртшылықты бір шолып шығып, қозы қарын қоңыр домбырасын бауырына басып еді, дабыр-дұбыр сап тый-

ылып, шырт тыныштық орнады. Сонсоң сол қолы домбыра мойнын қуалай беруі мұң екен оң қолы дүр сілкінгендей болды да, жанға жайлы күй самалы есіп қоя берді.

Ананың әлдиімен құлаққа құйылған таныс әуез аспан астын кернеп кеткендей құдірет сарынға айналса немесе жөргек үстінде жүрекке сіңген етене жақын саз толысқан, тұлғаланған қалпымен бар болмысыңды баурап алса не болар еді! Не болушы еді, алтыс екі тамырыңды қуалай ағындаған балқаймақ күй алдымен сай-сүйегіңді балқытады да, қиялыңды қанатына ілестіріп жөнеледі. Жай ілестірмейді, тіршіліктің күйкі-күйбеңінен біржолата арашалап, жан сарайыңды, жұпарымен желпіп, етекке жабысқан қыл-қыбырдан ақ уыз ғып аршып алып, өкініші жоқ сапар шектіреді. Беймәлім сапар емес, шыр-шмайы жоқ, құлық-сұмдығы жоқ, тығырақ-тайғақтан ада, армандай ақ таң алдыңнан рауандайды. Осы уақытқа дейін шалқалап қалған тасбақа сияқты тырбаныстан ат құйрығын біржола кесіп, қара үзесің де, осы уақытқа дейін тірліктің мәні, өмірдің сәні туралы санаңды бүркеген буалдыр пердені оп-оңай сыпырып тастайсың. Енді қыбырлағанның бәрін қара тұтып алданбай, мына жарық дүниенің дидарындағы асыл мен жасықтың ара жігін айырып, тек қана мәңгі жасар асылды тәу етіп, рухың асқақтап зеңгір көкті кезіп кетеді.

Қаршыға домбыра тартқанда күй өнерінің құдірет қасиеттері барша болмысымен жарқырай ашылып, тыңдаушысын тәнті етіп қана қоймайды, ол сонымен бірге адам мүмкіндігінің қиялдай керемет екеніне көзіңді жеткізіп, қайран қалдырады. Тіптен, домбырашы ретінде ол көтерілген өре мен биіктікке енді қайтып басқа бір өнерпаз көтеріле алар ма екен, ол бойлаған тереңдік пен тұңшыққа енді қайтып басқа бір күйқұмар бойлай алар ме екен деп те ойлайсың. Қаршыға күйді қайталап тартушы емес, әр күйдің өз тағдырын жаңылмай ашып көрсетіп, әр күйдің өз болмысын тап басып таныта алатын суреткер. Ол тартатын күйлердің дүниеге келген заманына, туған ортасына, шығу тарихына мұқият ден қойып барып, күй табиғатын жүрегіне сіңіріп, сол күйдің кейіпкеріне айналғанда ғана жұртқа тыңдатады. Шикі, шала дүниені бопсалау оның табиғатына жат” – десе, бұл танымды түйінді, өнердегі үзеңгілес жолдасы Қазақстанның еңбегі сіңген қайраткері, профессор Айтқали Жайымовтың “Тарлан талант” атты мақаласынан да оқуға болады. “Қаршығаның бойына біткен тамаша бір қасиеті атқаратын қызметінің қай саласында болсын оны тындырымды да тыңғылықты атқарып, жеріне жеткізе діттеген биіктен көрінетіндігі. Жалпы

Қаршыға шығармашылығын төрт бағытта қараған дұрыс. 1. Орындаушылығы. 2. Күй шығармашылығы. 3. Ұстаздығы. 4. Зерттеушілігі”, – деп нағыз маман ретінде тұжырымдады.

Қаршыға Ахмедиярұлы осы сындарлы да сан-салалы үлкен өнерге бабалар күй мұрасын зерттеп, іздеп, ерінбей еңбек етудің нәтижесінде жетті. Осылайша күйдің тәрбиелік мүмкіндігінің ашылуына оның формасын, тақырыбын, әдіс-амалдарын, тәсілдерін айна қатесіз дәл таба білді.

Дәлірек кейіптесек өнердегі ең қиын саланың бірі ғылыми-зерттеушілік жұмыс. Бұл арнада да алдыңғы буын Ахмет Жұбанов салған асы жолда атқарған еңбегі зор. Құрманғазы “Сары арқа”, Дәулеткерей “Жігер”, Махамбет “Шашақты найза – шалқар күй”, Дина “Әсем қоңыр” жинақтары, “Домбыра өнері” қақындағы, тағы басқа да зерттеу жұмыстары.

Жоғарыда аталған Құрманғазы “Сары Арқа” жинағында халқымыздың аса дарынды қызы Ғазиза Жұбанова “Ұлы күйші және оның ізбасарлары” атты мақаласында Қ. Ахмедиярұлының біз жазып отырған сегіз қырлы қабілет-қасиетін нақтай түседі.

“Күй атасының дәстүрлі мектебінен шыққан сан-алуан балғын музыканттардан бастап ақсақалдарға дейін небір талантты күйшілерді атап шығуға әбден болады.

Ал, мені жинақтың құрастырушысы әрі редакторы Қаршыға Ахмедияров болғаны ерекше қуанышқа бөлейді. Құдайға шүкір бізде этнографиялық жинақтар баршылық. Олардың қай-қайсысы да сөз жоқ қазақтың күй өнері тарихына сом үлес қосады. Алайда шебер белді домбырашылар әзірлеген күйлер жинағы бүкіл халыққа қажет кітап болатынына дау жоқ. Ал егер Құрманғазы күйлері биік деңгейдегі күйші Қаршыға Ахмедияровтың орындауы бойынша жеке кітап болып шығып жатса, бұл ондаған кәсіпқой күйшілерден бастап орындаушылық өнерге ден қойған музыканттардың барлығы да баға жетпес сыйлыққа кенеледі деген сөз. Әрине, назарларыңызға ұсынылып отырған кітап Қаршығаның күйлер жинағын шығарудағы алғашқы тырнақалдысы емес. Ол ұлы дауылпаз ақынымыз Махамбеттің, күй анасы Динаның тамаша күйлер жинағын жеке кітап етіп шығарып, өнер сүйер қауымның алғысын алған. Қаршыға өңдеген күйлердің әр қайсысына шығармашылық және орындаушылық талдау жасап, мағынасын ашып береді” деген екен.

Асқан шебер орындаушы, ғылыми зерттеуші, тағылымды-ғибратнаманың иесі, танымды, ұлағатты ұстаздың тәлімін алған шәкірттері бүгінде әр

түрлі сайыс додаларында биіктен көрініп, өнер өрісінің бар саласында еңбек етуде. Олар: Халықаралық Құрманғазы, республикалық Дәулеткерей, Дина, Тәттімбет, Шабыт сайыстарының жүлдегерлері Мұрат Каримуллин, Ғалым Ахмедияров, Сәния Ерғалиева, Баян Игілікова, Салтанат Құдайбергенова, Айгүл Тінәлиева, Алдияр Шағдатов, Ақан Озғанбай, Ақбота Тұрымбетова, Қарлығаш Оспанова т. б. Тек қана өз класы емес, Домбыра кафедрасының меңгерушісі ретінде бүкіл домбырашылар қауымына сіңірген еңбегі ұланғайыр. Домбыра кафедрасында бірнеше бағдарламалар, жинақтарға ғылыми жетекшілік қызметі, жазған пікір пайымдарын былай қойғанда, сайыстар бағдарламалары, оларға төрағалық жасап күй өнерінің болашағына қанат қаққан қарылғаштарының ұясын сілтеп, тұлпарларының тұсауын кесіп келеді. Бірақ еш уақытта мен мынаны тындырдым деп көкірек қаққан емес. Әрдайым қоңыр домбырадай қарапайым қалпында. Жер-ана зәулімдеріне қасиетті осылай дарытады-ау, сірә. Біз қалам тартқалы отырған бір қыры – күйшілер қауымына сирек берілетін күй шығармашылық қасиеті. Қ. Ахмедиярұлын даралайтын бірден-бір құдірет осы.

Қазақстанның халық әртісі Б. Жұманиязов 1994 жылы шыққан Қ. Ахмедияровтың тырнақалды төл туындыларының “Атырау” атты шағын жинағына берген алғысөзінде:

“Қ. Ахмедияров тек қана күйші емес, сонымен қатар ұлы күйшілеріміз Құрманғазы, Дәулеткерей, Тәттімбет, Дина сияқты алыптардың дәстүрін жаңа бояумен, жаңа үнмен бүкіл әлемге паш етіп отыр. Қаршығаның өзі шығарған көптеген туындыларын (күйлерін) формалық құрылысы, сазы, ырғақтық әр түрлілігі көңілге қонымды, күй жанрында өзіндік қолтаңбасы бар шығармалар деп бағалауға болады. Бұрынғы дәстүрді жалғастыра отырып, автордың бүгінгі күннің талабына сай тақырып тапқаны көңіл қуантарлық. Әсіресе, тақырып тек өз жеріне, еліне арналумен қатар, жүрген, көрген елдерден алған әсерін өз шығармашылығының арқауы етуі нағыз шығармашылық жәйтке тән қасиет деп білемін. Атап айтқанда, Ақжайық, Атырау, Нарын, Осака, Көк төбе деп ат қоюы дұрысырақ, әрі күйдің шабытты ырғағымен, дамуы атына сәйкес деп ойлаймын. Тағы бір айтатын жәйт, Қаршыға өз күйлерінде халқымыздың Батыс, Шығыс, Оңтүстік, Арқа, Жетісу өңірлерінің күй тарту дәстүрлерін арқау еткені оның шығармашылығын нығайта түсіп отыр деуге әбден болады. Оның осы үлкен шеберлігімен, күй шығарудағы шығармашылық фантазияның мол екенін дәлелдей түседі.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтар болсақ, мұндай елеулі дүниелерді дер кезінде жариялап, халыққа таратқан жөн деп білемін”, – деген абзал аға тілегінің бірсыпырасын орындаған сияқтымыз. Қаршыға Ахмедиярұлы қиын да қуанышты, азапты да абыройлы үрдісте өз орнын ойып алған сазгер. Бірден дәстүрлі суырып салмалық әдіспен шыққан, үн таспаға жазылып, әлі құндағына енбеген туындыларын есептемегенде, өмірге біте қайнасып енген күйлерінің бір тобын 1999 жылы “Дайк-Пресс” баспасынан қызы Раушан екеуміз шығардық. Күй іштен жарып шығар адам жанының бір үзiгi, ол барлық уақытта шалтты, қуанышты бола бермейтiнi тағы әмбемiзге аян. Композиторға күй шығар деп тапсырыспен қанағаттана алмайсың. Қ. Ахмедиярұлы “Кейде бірден түгел шығып кетеді, кейде, бір бөлімі келіп қалады, шығарайын деп іздейтін, нәрсе емес. Қандай болғанда да әсер ететін бір түрткі болу керек” – деп ағынан жарылды.

2000 жылғы күйші жеке басында болған науқасына бүкіл ел болып дағдарды. “Елдің атын – ер шығарады” дейді қазақ. Қазақты бүкіл әлемге паш еткен күйшісіне кәрісі-жасы тәңірден сұраған ақ тілегін халқымыздың бір туар азаматы Иманғали Нұрғалиұлы орындады. Қытай еліне жіберіп емдеткізіп, туған еліне, халқына аман-есен 6 айда қауыштырды. “Табыну” және осы “Күй – Ұран” жинақтарының демеушісі болды. Қытай елінде болған 5–6 ай ішінде ел жұртын сағынған сырласы да, қорғаушысы да, сиынары да, тірегі де қоңыр домбырасы болып 20-дан аса күй шығарды. Жоғарыда аталған “Шынар” жинағы осы сапар алдында күй жоралғы болса, ал “Табыну” жинағы оралғаннан соңғы сүйіншісі еді. Бұл жинаққа негізінен күйші бабаларымыздың Қаршығадай ізбасарларының репертуарындағы күй бәйтерегінен бұр жарған мәуелі күйлері мен Қытай сапарының 18 күйі енді.

Қ. Ахмедиярұлының шығармашылығын зерделеп жүрген өнер танушы ретінде бірнеше мақала, екі жинақ құрастыра тұрсам да, түйінді тұжырымды, бағаны тағы да белгілі өнер зерттеушісі, ғалым А. Сейдімбековке берсек:

Ахмедиярұлы Қаршығаның дәулескер домбырашылығы күй өнерін канондық өреде туындата алатын суреткерлігімен тікелей байланысты. Ол – күйші-композитор ретінде тыңнан жол салушы ғана емес, барды биіктетуші, болғанның өмірін ұзартушы. Дәстүрді дамытушы. Иә, дәстүрдің жаны сабақтастық. Әсіресе, өркені өсер өнер қашанда ілгеріде қалыптасқан ұлы дәстүрді ұштап, сол ұлы дәстүрді бүгінмен сабақтастырып, болашаққа аманат етеді. Яғни, өмірдің ғана емес, өнердің де мәні мен сәні сабақтастықта, Күйші-композитор Қаршыға бұл заңдылықты қалтқысыз түсінген және қапысыз игерген.

Қаршыға күйлері ел мен жердің тағдыр-тарихына, өзі өмір сүрген заман мен қоғамның қасиет-болмысына, сол заман мен қоғамның тірек тұлғаларына арналып, автордың азаматтық кредосын айғақтап отырады. Күйші сезімінен жасандылық сезілмейді, көңілінде көлеңке жоқ. Қол созған тақырыбына қоң етін ойып бергендей болып, ақ уыз сырын ақырына дейін ақтарып отырады. Бұл – күй өнерінің киелі шарты, ғасырлар талғамында шыңдалған қасиетті дәстүрі. Қаршыға да күйші-композитор ретінде киелі шартты бұлжытпайды, қасиетті дәстүрден аттамайды.

Қаршығаның күйлерін тарту айрықша шеберлік-шалымды қажет етеді. Ол дәулескер домбырашы болған соң да қазақтың күйшілік мектептеріндегі алуан нақыс пен аламан қағыстарды, шөлінді қандырар сарындар мен шерінді тарқатар саздарды өз шығармаларына үлгі-өнеге ете отырып, көсегесін көгерте құлтыртады. Оның күйлеріне байыппен ден қойған жан қазақ даласының әр өңіріне тән иірім-қайырымын жазбай таныр еді. Кейде таңдаған тақырыбының бақталайын ашу үшін тұтас күйшілік мектептер ғана емес, сонымен бірге нақтылы өңірдің немесе нақтылы күйшінің қолтаңбасын тәу ететін кездері де бар. Мұндайда оның күйлері бірде Маңғыстаудың жорға нақыстарын (“Раушан гүлім”, “Адай Ақжелең”), келесіде төре тартыстарды (“Шот-Аман төре”), енді бірде Құрманғазының тегеурінін (“Құрдастар”), тағы бірде түбек күйлерінің термешілдігін айқын аңзартып отырады.

Міне, осы қасиеттер Қаршыға күйлерін тартудың талғам-талабын танытып қана қоймайды, сонымен бірге оның өзіндік дара қолтаңбасын да пайымдатады. Бұл ретте, Қаршыға өнерінің ауқымдылығы мен суреткерлігінің тереңдігі соншалық, оның бойындағы бұла дарынды өзі туып-өскен бір ғана Атырау алабымен шендестіріп қарастыру жеткіліксіз. Суреткердің туып-өскен жері болады да, қалыптасқан ортасы болады. Ол исі қазақтың ұлы өнері – күйшіліктің барша жазықтығы мен тереңдігін еркін игерген, игере отырып ілгері дамыта алған біртуар құбылыс”. Міне, А. Сейдімбекұлы осылайша күй мен күйші тарихына терең бойлаған. Қ. Ахмедиярұлы күйшілік мектебін Құрманғазы, Дәулеткерей, Тәттімбет, Дина, Қазанғап сынды зәулімдердің қатарына қояды. Орынды-ақ.

Күйді тыңдап қана емес, танып, оны халыққа өрнекті сөзбен жеткізетін мамандар барлығы қуантады. “Шынар”, “Табыну” жинақтарында өнертану ғылымының кандидаты С. Өтеғалиева Қ. Ахмедияров шығармашылығы қақында:

Қ. Ахмедияров таланты мен білімінің тең түсетін арнасы – шығармашылығы. Оның орындаушылығы мен күй шығармашылығы арасындағы көзге көрінбейтін жұмбақ сабақтастық шеберлікпен астасып, саз әлеміне өзіндік өрнек салады. Айталық, оның шығармалары техникалық жағынан өте күрделі әрі ұшқыр келеді, сондықтан да мұндай күйлерді тартуға орындау шеберлігі шыңдалған адам болмаса, екінің бірі тәуекел ете алмайды. Өйткені шығармасының өн бойына шырғу, сыршылдықпен, шабытпен ұштасқан виртуоздық алапат күш қуат, серпін мен жігер жымдасып жатыр. Осыншама ерекшеліктерге музыка маманының жеке басындағы психологиялық негіздер, қызу қандылық, өткір мінез, жігерлілік, шапшаңдық, алғырлық пен ептілік тәрізді қасиеттер арқылы өрілсе керек. Сондықтан да Қ. Ахмедияров шығармашылығында әсерлі, жалынды да жігерлі, екпінді тартылатын күйлер көп кездеседі. Сол арқылы автордың тапқырлығы, қиюластыруы, стильдік ерекшеліктері, шертпе, төкпе дәстүрлі еуропалық саз әлемінің иірімдерін жетік меңгергені анық байқалады” – дейді. Қай күйін алсаңыз да дәстүрді дәйектеген даңғыл жолдағы білікті маманның қолтаңбасы байқалады. Қазіргі күй өнерінің бар қырын жіті меңгерген күйші.

“Шынар” жинағының тұсау кесер концерттік кешінде көрнекті қоғам қайраткері, халық әртісі, Мемлекеттік сыйлықтардың иегері Еркеғали Рахмадиев: “Әкем осы жолдан тайма, Қаршығаға қызмет еткенің бүкіл халыққа қызмет еткенің, өйткені ұлтымыздың мақтанышы, қазіргі күйшілердің маңдай алдысы, Қаршыға туралы жазылар еңбек әлі жетіп жатыр” – деп ризашылықпен аталық, ағалық өсиетін айтқан болатын. Алдымызда тұрған үлкен міндетті білеміз, қолға алғанымызға біраз уақыт болса да, баспадан жарық көрмей жүрген еңбектерге Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың саналы саясаты қозғау болды, алға басты. Ұрпақтар бірлігі мен сабақтастығы жылында “Шынар”, Мәдениетті қолдау жылында “Табыну” жарық көрді. Осы дүниелерді және Еліміздің тәуелсіздігінің 10 жылдығына арналған “Күй-Ұранды” алаш жұртының біртуар ұлы И. Тасмағамбетов мырзаның тікелей басшылық, демеушілігі арқасында Асыл мұра қорына қостық. Осылайша Қ. Ахмедиярұлындай Күйден Ұран тастаған дараларды ұлығылап елдік сипатымызды айқындай түстік.

К. Сахарбайқызы,
домбыра кафедрасының доценті, күйші

Қ. Ахмедиярұлының өмірбаяндық деректері

- 1946 жылы 25 наурызда Атырау облысы, Махамбет ауданы, Таңдай аулында туған.
- 1964 жылы Алматы молдәрігерлік институтында оқыды.
- 1965 жылы консерваторияға дайындық курсына және Құрманғазы атындағы оркестрге жұмысқа қабылданды.
- 1972 жылы консерваторияны бітірді.
- 1973 жылы домбырашылар тобының концертмейстері.
- 1977 жылдан консерватория ұстазы.
- 1981 жылы Қазақстанның еңбек сіңірген әртісі.
- 1982 жылы “Махамбет. Шашақты найза – шалқар күй” жинағы жарық көрді.
- 1982 жылы Мемлекеттік сыйлықтың иегері.
- 1986–1988 жылдары Мәскеу қаласындағы Н. Осипов атындағы академиялық оркестрдің стажер-дирижері.
- 1992 жылы Қазақстанның халық әртісі.
- 1993 жылы профессор ғылыми жоғары атағына ие болды.
- 1994 жылы “Атырау” күйлер жинағы (МГП “Принт”. ИФВЭ НАН РК).
- 1995 жылдан домбыра кафедрасының меңгерушісі.
- 1995 жылы жарық көрген “Құрманғазы. Сары Арқа” күйлер жинағының құрастырушысы, кейбір күйлерді редакциялап хаттады.
- 1996 жылы жеке үнтаспасы шықты.
- 1996 жылы – Дәулеткерей. “Жігер”.
- 1996 жылы – “Төремұрат” (үн таспа).
- 1997 жылы – “Дина. Әсем қоңыр”.
- 1999 жылы Парасат орденінің иегері.
- 1999 жылы – “Шынар” күйлер жинағы (Құраст. К. Сахарбаева).
- 2000 жылы Америкадан “Табыну” жеке компакт-дискісін шығарды.
- 2001 жылы Қазақ халқының аспаптық музыкасы. Компакт-диск (орындаушылармен бірге).
- 2001 жылы – “Табыну” күйлер жинағы (Құраст. К. Сахарбаева).
- 1973 жылдан бері 10-нан аса үлкен күй-табақ жаздырды.
- 1973 жылдан бері жазылған күйлер радио-телевизия мұрағатында сақтаулы.

Күй шығармашылығы қақында

❁ бірер сөз ❁

Замана заңғарларындағы қазақ ұлтының аспаптық өнерінің бастауы өте әріде. Арғы-бергідегі ғұламаларымыздың деректеріне сүйенсек, нақтыланған тұжырым жеткілікті, бірақ әлі анықтайтын жәйттер көп-ақ. Күй табиғатын танымдауда әліпті Қ. Жұбанов, А. Жұбанов қалдырған ғылымынан іздейміз. Сонан соң әріге үңіліп, бәрін бағамдаймыз.

Күй дамуының тарихында әрбір күйші өз заманын, өз өмірін айнала қоршаған ортасын, күллі тыныс тіршілікте болатын бар құбылысты күй тақырыбына арқау етті. Қаршыға Ахмедияровтың күй тақырыбында сол жүйе сақталған, заманына қарай ауқымы кең, әр салалы. Күй тілінде кәсіби білімнің ізі, соны жаңалықтары, ізденістері баршылық. Ол жинаққа енген 62 тамырыңызды бойлар күйлерден көрініп тұр. Күйлердегі буыннан буынға өту, оны байланыстыру, екі қолдағы әсерлі бояулар, сиқырлы қимылдар, сан алуан қағыс жүйесі, күй оқиғасына байланысты дыбысты таратуы, оның ырғақтық сәйкестігі, аймақтық, стильдік ерекшеліктерді сақтай білуі, болмаса бір күйде жымдастыруы, күй композициясын туындатып, алған идея мен тақырыптың сюжетін аша білген. Ақжелеңдер, Толғаулар, Қосбасарлар, Байжұма, Меңзер, Жыр күйлерін тыңдап, Қазақстанның бар күйшілік мектебіне қанық боласыз. Күйлерді саралап көрелік:

1. “**Атамекен**” – туған елге деген сүйіспеншілік, сағыныштан ойға оралған күй. Ырғақтық, өлшемдік, иірімдік құрылымы түбек дәстүріне саяды. Ойлы табылған жүйе күйге тереңдік, биік тұлғалылық, айбынды, термелеп жырлай төгілетін қасиет береді.

2. “**Атырау**” – егемендік алып, өшкен жанып, жоғалған табылған кездерде Гурьев қаласының Атырау болып өзгергені туралы үкімет жарлығын ұшақта естіген күйші жүрегінен құдіретті әуез көк биігінде саулады, күйдің арынды, тегеурінді болуы да сенім мен қуаныш сілемдерінің қуатты көшкінінен болуы керек. Батыс Қазақстан күй дәстүрінің озық үлгілерінде шығарылған, нағыз шаттықты, қуанышты пайымдайтын бірегей туынды. Мәнерлі мәнімен, құлаққа жағымды әуенімен есте қалады. Өте шапшаң, оралымды оң қол қағыстарымен, сол қолдың епті қимылы мен ашық ішектерді тез екпінде сол қолды сыпырта сырғытып әрі буын, әрі ойды жалғастырады, әрі қуанышты сәтте адам баласы есі шығып жүрегі жарыла, қанат бітіп ұшуға да дайын болады ғой, осы бір сезім жеткізу – сәтті шыққан.

3. “Ақ Жайық” – туған жер даңқын, елдің атын шығарар ер тұлғасымен мадақтау. Сырым Датұлына арнау. Батырдың туған өлкесіне деген аңсауы, ойы күйдің төге ойналатын болмысында өте сирек кездесетін қағыстар жүйесімен берілген. Мұндай қағыстармен иірімдерді, буындарды қабыстыру күйге жайықтың ағысындай әсерлік бере, оның әуезін тыңдарман жүрегіне ұялатады.

4. “Нарын” – Құрманғазы, Дәулеткерей, Дина, Исатай, Махамбет сынды асылдардың кіндік қаны тамған, кешегі солақай саясаттың сойқанынан ұлы даланың атом бомбаларын жаратын аймаққа айналып, халқының азап шеккені күйші жаралы жүрегінің үні шанақтан күй боп аһ ұрды. Үнсіз жалмауыз жегі құрттай білдіртпей мүжіді. Сол ұлылардың жалғасы, елін, жерін оның бар болмысын отты өлеңдерімен өрнектеген, “Тарлан ақын” Қ. Мырзалиевке арнау күй. Күйде осындай келеңсіздіктерді қай құдіретіңнің бетіне тіке қарап айтатын ақын толғанысын тебіренісін діттей өрнектеген. Сондықтан да автор күйге Құрманғазы “Кішкентайынан” қалған ыза-кектің булыққан мінез-құлқын беретін әуендік жүйені алған. Мұнды, жан тебіренісінен ұлылар қасиетіне табыну арқылы, шуақты күндерге үміт арту, іштей қарсылық күй тілі қуатымен өрнектелген.

5. “Ноғай” – Елбасының Мәдениетті қолдау жылында, бүкіл елдің назары, пейілі Атырау облысына ауды. Сол кездегі облыс әкімі И. Тасмағамбетов мырза аймақтың 360 жылдық тарихында болмаған игілікті істерді атқарды. Соның бірі Ноғай ордасының астанасы атанып, XIII–XIV ғасырда қайта дәуірлеген Сарайшық қаласына ғалымдарымыз жазғанымен қазба күйінде жатқан, зерттеу жұмысы қолға алынып, құрамында ескерткіш пантеон, мешіт, мұражай кіретін Сарайшық қорығы бой көтерді. Тарихқа, шежіреге бойласақ ұзын сонар әңгіме, сондықтан тікелей күй мазмұнына көшсек, Қытай сапарының алдында Қ. Ахмедиярұлы ауруханада емделіп жатқанда, дәрігер ноғай жігітімен кездеседі. Өз шығу тегін, тілін, ділін ұмытқан азаматқа қарап қынжылып, Атырауда бала кезінде әкесінен естіген, ноғай күйі, әндерінің мақамын айтып беріп, өз тегінді, түбінді ұмытпа деп ағалық ақылын айтқан екен. Осы сәттен көңілге оралған саз күйге арқау болды.

6. “Алтын ұя” – қоғамдағы әрбір адамның жанұясы – туған елімен қатар, тарыдай боп кіріп, таудай боп шыққан алтын ұя мектебі, ат жалын тартып азамат болып жоғары білім алып, саналы да салауатты өмірге аттандырған алтын ордасы бары анық. Күй бұлағынан сусындаған, заңғар көкке күй қанатын қатайтып самғатқан оқу орны, өнердің қасиетті қара шаңырағының жарты ғасырлық тойында дүниеге келді. Жайма шуақ, ұлпа әуезді, секірмелі мінезі жоқ, бір қалыпты, құлаққа сіңімді, жан тербетер сазды күй. Алтын ұяға сай алтын әуез,

күйі бірге көбейіп, қазір Наурыз салтанатына, тіпті барлық деңгейдегі шараларда күллі орындаушылар іліп әкеткен концерттік күй. Күй бастан аяқ елпідеген қуанышты, алға сүйреп орындалады. Домбырашыны сынар тұстары да жоқ емес – сахнаға шаттығын биік әуелетер күй.

14. “Абай толғау” – халқымыздың ұлы ойшылы, философы Абай Құнанбаевтың 150 жылдығына арнау. Терең ойлы, әуездік өрілуі Арқа стиліндегі, паң, байсалды күй.

15. “Хамаң толғау” – шалқар шабыт иесі Хамит Ерғали ақынның өмірі күйшілермен тығыз байланыста болды. Құрманғазы поэмасын, Құрманғазы операсының либреттосын жазды. Күй дегенде ішкен асын жерге қоятын өнерғұмыр жан еді. Тіпті өнерге қатысы бар адамдардың қазасында да күйшілерді жинап алып Көбік шашқаннан бастап күй ойнататынын көзіміз көрді. Бірі ақын аға, екіншісі күйші іні ретінде жақын сырлас ғұмыр кешті. Хамаң тағдырының тәлкекті сәттерін мұң ғып талай айтып берген. Х. Ерғалиев өзінің “Ғұмырнама” еңбегінде ақын, әнші, ел басқарған бабасы Қойыс жөнінде соны деректерді жекелей айта жүреді екен. Сол Хамаңның шабытының шалқар шағы мен тоғыз толғамының тоғысқан сәттерін өз жүрегіндей сезінген күйшінің туындысы өте сәтті шыққан. Күй туысымен орындаушылық өнер өріне самғады. Ақын толғанысынан басталып, кейін шабытты шалқыған шақта төгіле жөнелетін бөлімі, пернені қуалай құлдап, биікке шапшитын тұстары домбырашының домбырашысы сүрінбей өтетін сын. Осы қалайы жоқ жас орындаушылар бірден іліп әкетті. Емтихан, концерттерде ұдайы орындалуы, күй өнерінің өміршеңдігі, шығарманың жолы болуы, тұсауы дұрыс кесілуі алғашқы орындаушыға да байланысты болса керек.

16. “Мағауия толғау” – Арқа болмаса шертпе мектебі дейміз. Тәттімбетті айтсақ заманымыздың бір туар күйшісі Мағауияны айтпау мүмкін емес. Әрі композитор, әрі шебер орындаушы, өнеріміздің ірі тұлғасы Мағауия Хамзинге туған жері Балқаш елінде 2001 жылы ас берілді. “Бітер істің басына, жақсы келер қасына” дегендей осындай үлкен шараларға демеуші боп, азаматтық абыроймен халқына қызмет етіп жүрген Амангелді Ермегияев осы асқа бір топ өнер адамдарын шақырды. “Артында бар оңалар” – деген халық мақалының ас беріліп, мектебі ашылып, халқы жоқтау салып еске алып жатқанымен, күйші жүрегін дір еткізген тағдыр тағылымдары, қайталанбас тұлғаның өмірде жоқтығы домбырасын қолға алғызды. Сан сұрақтар мазалап, Мағауия стилінде, мұңды, ауыр күй шыққан екен.

17. Ақжелеңдерден соң толғауларға кезек берсек – бұл күйлер легі де біршамаға жетеді. “Түбек толғау” 362 әулиелі мың құпиялы – Маңғыстау елі, аты шулы күй зәулімдерінің самала сазды мамырлатқан жері. Күйді

нан айырмасын. Жер бетінде қанша жасқа келсе де, ана мейіріміне шуақтаған сәби жүректі адамзат баласы барда өмір жасампаз атаулыға жамандық жол берілмесі анық. Өз анасы Дәмешті, 3 жасынан қалғанда мейріммен баурына басқан нағашы апасы Мұғипаны, Әбіш Кекілбайұлындай ұлы тұлға тәрбиелеген Айсәуледей асыл ананы, жас та болса белгілі қоғам қайраткері, біртуар ұлға, Иманғали Нұрғалиұлының анасы – шежіре, шешен, ақыл-парасаттың иесі, елі қадірлеген Ділдә апайды, Алаштың абыройлы арқа сүйер азаматтары Амангелді, Мұрат Каримолдиндердей ұлдар өсірген, ізгіліктің ілтипатты жолымен, айналасын ұйытып отырған Хамида апай сынды ардақты аналар бейнесін күй тілімен шебер сомдай білген. Құрылымы, тілі, ділі күрделі іріліктің символындай шежірелі гибратнама.

21. Ақын Қиса – Қытай сапарынан елге оралғаннан соң болған концертте Қ. Ахмедиярұлы: “Маған шет жерде тән ауруынан гөрі жан ауруы қатты батты. Бұл құса деген қиын сырқат екен. Елдің тілін білмеймін, 6 ай бойы төрт қабырға, аурухана мен лабораториядан басқа баратын жер жоқ, бар сырымды домбырама айттым, күйіммен тілдестім, елге, сіздерге ауған аңсарымды пернеге жаздым. Сағыныштың ең үлкені ата-жұртты аңсау. Онда өткен абат жастық, асау арман, мөлдіреген тұнық самал сезімді, шуақты кездерді көз елес қылып, көңіл жұбаттым. Осындай сәтте туған күй “Ақын Қиса”. Ақын Қиса Көпжанұлы кешегі өткен Мұрат, Шернияз, Бала Ораз, Махамбет сынды ақындардың жалғасы. Мұхит Бала Ораз деп ән салса, Қиса Мұхит деп ән салады екен. Әкем Ахмедияр Қисаның қасына еріп ән салған, тойға, айтысқа түсіп ел аралаған адам. Менің өнер мектебімді бастаған әкем. Қисаның кешкі әнінен ертеңгі әні мықты болушы еді деп әкем айтатұғын. Сол Ақын Қисаға ескерткіш”, – деп сағыныш сезімді, сөз сарбазы Қиса ақынның толғау жыры мақамымен күй төгілді.

22. Ғарифолла – күйлерді талдауды әрі қарай жалғастырсақ, аты да, заты да, тілі де, бар болмысы құйған мүсіндей шыға салған күй. Аспандағы аққуға үнін қосқан асыл Ғарекеңнің, әннің қайырмасын домбыраны жеп, иін қандыра, сыпырта ойнап, суырылып, әуелей жөнеліп, көк тәңірден қайта суылдап құйылған қайталанбас бейнесі күй арқылы сезіледі. Күйдегі күрделі қағыс пен ырғақтық өрнегі, үн ұғар көкірегі бар тыңдарманның көз алдына қылқаламмен салған суретін емес, өзін әкеліп қоя қояды.

23. “Ғазиза” – жоқтау күйі, болмаса Реквием. Ғазиза апай қазақ қыздарының ішінде еуропалық білімді бірегей шығармаларымен шығыс жұлдызы атанды. Классикалық музыка саласында шығарма жазып, ешбір баға жетпес құнды еңбектер қалдырды. Апай өмірінің соңғы сәттерінде жанында бірге болған күйші

